

Dato je i više ocjena i prikaza najnovijih ostvarenja iz oblasti istorije. Slijede saopštenja sa održanih naučnih skupova i savjetovanja kao i izvještaji sa XVIII i XIX skupštine Društva istoričara SR Bosne i Hercegovine.

Senija Penava

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU NARODA JUGOSLAVIJE, tom XII, knj. 4, izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd 1979, str. 1330. Dokumenti Njemačkog Rajha iz 1944. i 1945. godine.

Vojnoistorijski institut čini velike napore da bogatu i raznovrsnu istorijsku građu približi javnosti i sačuva je od propadanja i uništenja. Do danas je uloženo dosta truda na sređivanju i objavljivanju arhivske građe u Zborniku dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda. Redakcija Zbornika, koja na tom poslu radi gotovo dvije i po decenije, postigla je do sada velike rezultate, značajne i van granica Jugoslavije. Ta činjenica je istaknuta više puta u mnogim domaćim i stranim časopisima.

Iz do sada objavljenih radova o NOR-u naroda Jugoslavije vidimo da se Zbornik koristi sve više, te s pravom možemo reći da je neophodan posebno za one koji se iole ozbiljnije bave istorijom narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije.

Pored većeg broja tomova Zbornika dokumenata i podataka jedinica NOV i POJ koji su prezentirani javnosti, Institut je 1973. godine počeo da objavljuje još jedan, XII tom, koji sadrži dokumenta njemačkih okupacionih snaga u Jugoslaviji. Prva knjiga XII toma (dokumenta Njemačkog Rajha iz 1941) objavljena je 1973. godine. Druga knjiga (dokumenta iz 1942) izašla je iz štampe 1976, a treća (dokumenta iz 1943) 1978. godine. Četvrta knjiga (dokumenta iz 1944. i 1945) objavljena je avgusta 1979. godine.

Redaktor prve tri knjige bio je potpukovnik Antun Miletić, istoričar u Vojnoistorijskom institutu, a četvrte knjige Milovan Dželebdžić, spoljni saradnik.

Prema riječima redakcije, »Cilj objavljivanja ovog posebnog toma dokumenata njemačkih jedinica i ustanova je da se naučnoj javnosti prezentira arhivska građa koja u dosadašnjim tomovima edicije Zbornika nije objavljena, jer Institut njom nije raspolagao.«

Ova (četvrta po redu) knjiga sadrži 217 dokumenata, 3 priloga i registar, koji se odnose na period od 1. januara 1944. do 10. maja 1945. godine. Većina (190) objavljenih dokumenata odnosi se na 1944, dok je 27 (dokumenata) iz 1945. godine. Knjiga predstavlja zbirku arhivske građe koja je, pored ostalog, neophodna za izučavanje niza značajnih operacija izvedenih u 1944. i 1945. godini.

Izbor dokumenata nije bio nimalo lak, s obzirom na strog kriterijum i njihov ukupan broj kojim raspolaže Institut. Nastojalo se, prije svega, da se objave ona dokumenta koja se odnose na operativna dejstva Vermahta i mjere koje je preduzimao u cilju zaštite i obezbjeđenja povlačenja svojih oružanih snaga pred nastupajućom ofanzivom jedinica NOV Jugoslavije. Ovo s namjerom da se upotpune postojeće praznine u do sada objavljenim zbornicima (dokumenata i podataka jedinica i ustanova NOVJ) i bolje razjasne pojedini događaji o kojima nema dovoljno podataka u arhivi NOP-a. Napokon, korisno je i potrebno obaviti poređenje nekih podataka, činjenica (pa i samih dokumenata) u cilju njihove valjanosti i vjerodostojnosti.

Struktura dokumenata objavljenih u knjizi izgleda ovako:

Najveći broj objavljenih dokumenata su naređenja, zapovijesti i direktive o operacijama vođenim u 1944. i 1945. godini, samostalno od strane njemačkog okupatora i u saradnji sa kvislinzima u borbama protiv NOV Jugoslavije. U njima se može naći obilje podataka o planovima, namjerama, toku dejstava, držanju komunikacija, povlačenju njemačkih i kvislinških formacija, procjeni situacije, odsudnijem držanju garnizona, mostova, odbrani »Tvrđave Beograd«, upornoj odbrani Sarajeva (to su sve značajna mjesta i pravci povlačenja okupatorskih i kvislinških snaga), obavještajnoj situaciji i drugo.

Pomenućemo samo neke operacije koje su izvedene u pomenutom vremenskom razdoblju.

Operacija »Valdrauš« (»Waldrausch«) izvedena je sa velikim snagama i na širem prostoru Bosne, čija je opšta zamisao bila da odbaci 1. proleterski i 5. korpus NOVJ sa magistrale Brod — Sarajevo — Mostar i produži dejstva glavnim snagama ka Livanjskom i Duvanjskom polju, a pomoćnim sa Kozare ka dolini rijeke Une. Cilj je bio da se razbiju 1. 5. i 8. korpus NOVJ, uspostave garnizoni u većim mjestima Bosne, obezbijede komunikacije i produže ofanzivna dejstva u sjevernoj Dalmaciji i Gorskom kotaru.

Nekoliko obimnih dokumenata odnosi se na operaciju »Herbstgeviter« (»Herbstgewither« — »Jesenja oluja«), koju su Nijemci vodili za zauzimanje grupe južnodalmatinskih ostrva: Korčule, Mljet, Hvara, Brača, i Šolte, a koja su branili dijelovi 26. NOU divizije. Ta operacija je bila u sklopu zimskih operacija Komande jugoistoka. Cilj operacije je bio da se zauzimanjem ovih ostrva obezbijedi dio jadranske obale na odsjeku Split — Dubrovnik, od eventualnog savezničkog iskrcavanja u sadejstvu sa jedinicama NOVJ. Jer, u slučaju da dođe do savezničkog iskrcavanja i otvaranja drugog fronta na području jugoistoka bila bi ugrožena pozadina njemačkih snaga i njihovo povlačenje. Zato su Nijemci izvodili fortifikacijske i druge radove u cilju utvrđivanja i osposobljavanja jadranske obale za odbranu. Naročito je utvrđivana komunikacija Zadar — Dubrovnik, za šta je korišćeno i civilno stanovništvo.

Operacija »Panter« koja je vođena na Baniji i Kordunu protiv 4. korpusa NOVJ, sa ciljem da se unište njegove baze za snabdijevanje, izvrši deportacija stanovništva kako bi se oslobodile komunikacije koje iz doline Sane izvode ka jadranskoj obali i time obezbijedila dublja pozadina jedinica njemačke 2. oklopne armije na obalskom pojasu. Ope-

racija je trajala 13 dana i na nju se odnosi nekoliko dokumenata. Zatim slijede dokumenti o zamašnijim operacijama, kao što su: »Morgenvind«, »Hazenjagd«, »Frilingsgeviter«, »Morgenstern«, »Kazanova«, »Ribecal«, »Reselsprung«, »Forfriling«, »Ungeniter«, »Brandfakel« i druge.

Drugu grupu dokumenata čine izvještaji, razni pregledi i izvodi sa brojnim, do sada manje poznatim podacima. U njima se mogu naći podaci o rasporedu i jačini snaga, ukupnim rezultatima, dejstvima na frontu i proboju, gubicima u ljudstvu i tehnicima, zatim podaci o taktičkoj situaciji, stečenim iskustvima (posebno iz borbi na moru i dalmatinskim otocima), formaciji, reorganizaciji, rasformiranju i formiranju jedinica i komandi, saradnji sa okupatorom, raznovrsne službene bilješke i drugo. Podaci se odnose na cijelu teritoriju Jugoslavije. Posebno su interesantni pregledi dejstva i dnevni, petnaestodnevni, mjesečni izvještaji. Među važnije i obimnije spadaju izvještaji o kninskoj i mostarskoj operaciji i decembarskoj ofanzivi jedinica NOV i POJ u Sremu. Među izvještajima posebnu grupu čine obavještajni.

Izvodi iz ratnih dnevnika, zabilješke, službene bilješke, procjene i prijedlozi čine posebnu grupu koja nudi brojne i dragocjene podatke.

Preostala dokumenta se odnose na direktive, procjene, prijedloge i primjedbe, formaciju, brojno stanje obavještenja i pisma različitog sadržaja. Ona nam pružaju podatke razne prirode, kao što su: ekonomija vojnih ustanova, folksdojčerska i kvislinška saradnja četnika Draže Mihailovića sa Nijemcima, rad univerziteta, situaciji u Bugarskoj i razoružanje bugarskog okupacionog korpusa, proizvodnja i transportovanje ruda i metala njemačkim jedinicama specijalne namjene, reorganizacija oružanih formacija tzv. NDH, službene bilješke ABVER-a i drugo.

Objavljeni ključni dokumenti nisu značajni jedino za vojne historičare, za proučavanje samo ratnih operacija, već i za izučavanje i drugih pitanja iz istorije NOR-a. Valja istaći da većina pitanja iz ove problematike nisu izučena baš zbog nedostatka arhivske građe, koja se upravo ovdje objavljuje.

Na kraju knjige objavljena su tri priloga — izvod iz ratnog dnevnika Komande grupe armija »F« za period od 1. jula do 31. decembra 1944; izvod iz ratnog dnevnika Komande grupe armija »E« za period od 1. oktobra do 31. decembra 1944. i njemački dokumenti za period od 1. januara 1944. do 4. maja 1945. godine objavljeni u do sada izašlim knjigama edicija Zbornika. Ova tri priloga pružaju obilje raznovrsnih podataka, te na određen način dopunjavaju osnovni sadržaj knjige.

Knjiga sadrži i registar ličnih imena, geografskih naziva, vojnih jedinica i komandi, ustanova, organizacija i ostalih pojmova, skraćenica i sadržaj dokumenata jedinica i komandi i ustanova Njemačkog Rajha iz 1944. i 1945. godine, što omogućava lakše snalaženje i korišćenje ove knjige.

Redaktor knjige Milovan Dželebdžić je, pored dokumenata koje je objavio, dao detaljna objašnjenja i obavještenja o pojedinim događajima, podacima i izvorima, kao i o naučnim radovima koje je u tom

cilju koristio, iz čega se vidi njegovo dobro poznavanje i stručnost u korišćenju i objavljivanju arhivske građe. S obzirom na svoju sadržinu, objavljena knjiga Zbornika dokumenata i podataka neophodna je svima onima koji se interesuju za istoriju NOR-a, a naročito za period 1944. i 1945. godinu.

Adem Maslo

Naučni skup »ISTORIJSKI ZNAČAJ SRPSKE REVOLUCIJE 1804. GODINE*

U organizaciji Srpske akademije nauka i umetnosti i Istorijskog instituta u Beogradu je 3, 4. i 5. juna 1980. godine održan naučni skup »Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine«. Na njemu je podneto oko 60 referata u kojima je proučena, istražena i kristalizovana problematika srpske revolucije 1804, koja je izvršila izuzetno značajnu i višestruku funkciju u izgrađivanju moderne srpske nacije i srpske nacionalne države i višestruko doprinela njihovom izrastanju u važne činioce balkansko-podunavske i evropske istorije novoga veka.

Iz čitavog registra rezultata i naučnih rešenja kojâ je ovaj skup ostvario potrebno je posebno naglasiti sledeće: Temeljno su i čestito izvršena sociološka razmatranja odnosa između »društvenih kolektiva i njihovih vodećih ličnosti pre svega za vreme velikih društvenih promena i revolucija u okviru tih kolektiva« (V. Čubrilović). Data je paralela između Karađorđa i Miloša, državnika koji su svojim koncepcijama presudno uticali na istoriju revolucije, kao što je i ona uokvirila i predodredila njihovu životnu stazu, a prikazano je i Miloševo pretvaranje samoupravnih organa u Srbiji u srpski državni aparat. Proširena je izvorna podloga već prihvaćene ocene u nauci da je stvaranjem slobodnog seljačkog poseda, razvojem prometa i trgovine počelo novo razdoblje u istoriji društva u Srbiji XIX stoleća, koje izrasta u srazmeri sa jačanjem kapitalističkih odnosa u privredi, razvojem građanskog društva i građanske države.

Učinjen je krupan progres u analizi socijalnog sastava i socijalne dinamike srpske revolucije, koja je »vremenski jedna od prvih anti-feudalnih revolucija na evropskom kontinentu, u stvari odmah posle francuske revolucije, i samo petnaestak godina kasnije«. Odbranjeno je i novim izvorima obogaćeno saznanje prema kojem srpska revolucija, ne samo što je bila jedna od prvih antifeudalnih revolucija, »već i jedna od najradikalnijih, a verovatno i najradikalnija, jer je u tom pogledu bila čak i ispred francuske revolucije, koja je za sobom ostavila značajne ostatke feudalnih odnosa, a srpska nije nikakve« (O. Blagojević). Iako

* Cilj osvrta nije bio da se dâ hronika skupa nego da se u sažetom vidu prezentuju naučna rešenja koja su na njemu ostvarena i teorijske dileme, koje su ispunile atmosferu u njegovom radu. Taj motiv predodredio je i samu fizionomiju teksta.